

DOI: <https://doi.org/10.15276/ict.03.2026.72>

УДК 130.2:004.8

Культура в епоху генеративного штучного інтелекту: від формування значущого до гуманістичної суб'єктності

Гончарова Ольга Євгенівна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1025-375X> ; safety371@gmail.com

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65000, Україна

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджується трансформація культури в умовах цифровізації та розвитку генеративного штучного інтелекту з позицій проблеми збереження і відтворення гуманістичної суб'єктності людини. Обґрунтовано, що цифрова трансформація культури полягає не лише у зміні способів створення, збереження, поширення та споживання культурного змісту. Цифрові системи дедалі активніше включаються у процеси відбору, ранжування, структурування та генерації інформації, а отже, здатні опосередковувати формування поля значущого, яке передусім спрямованню уваги, розрізненню, смислотворенню та вибору людини. Метою дослідження є філософсько-методологічне осмислення культури як середовища формування значущого та визначення умов, за яких взаємодія людини з генеративним штучним інтелектом сприяє розвитку, а не функціональному заміщенню її гуманістичної суб'єктності. Запропоновано розглядати взаємозв'язок «культурне середовище – формування значущого – увага – розрізнення – смислотворення – вибір – дія» як процесуальну послідовність, через яку культурно опосередкована реальність включається у становлення суб'єктності. Показано, що в цифровому середовищі технологічне опосередкування виникає ще до моменту свідомого вибору, оскільки алгоритмічні та генеративні системи можуть брати участь у визначенні того, що потрапляє до поля уваги людини та набуває для неї значущості. У зв'язку з цим проблема авторства в культурі розширюється: принциповим стає не лише питання про те, хто створює культурний продукт, а й про те, хто бере участь у формуванні поля значущого, в якому людина розрізняє, осмислює та здійснює вибір. Як критерій гуманістичного характеру цифрової трансформації культури запропоновано **принцип людиномірності**, відповідно до якого технології мають розширювати простір людського розрізнення, творчості й смислотворення, не підміняючи їх. Обґрунтовано, що збереження гуманістичної суб'єктності в культурі епохи генеративного штучного інтелекту залежить від здатності людини усвідомлювати механізми формування значущого, зберігати суверенітет уваги, авторство смислів та відповідальність за власний вибір. Генеративний штучний інтелект у такій перспективі може поставати середовищем когнітивного й культурного розширення людини за умови збереження за нею авторства власного становлення.

Ключові слова: культура; цифровізація; генеративний штучний інтелект; гуманістична суб'єктність; людиномірність; значущість; увага; розрізнення; смислотворення; авторство смислів

Для цитування: Гончарова О. Є. «Культура в епоху генеративного штучного інтелекту: від формування значущого до гуманістичної суб'єктності». *Інформатика. Культура. Техніка*. 2026; Том 3 № 2 (4): 929–940. DOI: <https://doi.org/10.15276/ict.03.2026.72>

Актуальність. Цифровізація культури змінює не лише способи створення, збереження, поширення та споживання культурного змісту, а й самі умови взаємодії людини зі світом смислів і цінностей. Якщо на попередніх етапах розвитку цифрових технологій вони переважно виконували функції збереження, передавання та організації інформації, то поширення генеративного штучного інтелекту означає перехід до систем, здатних брати участь у створенні, трансформації, інтерпретації та комбінуванні культурного змісту. Внаслідок цього технологічне опосередкування дедалі глибше входить у процеси, через які людина сприймає й осмислює культурну реальність.

Особливого значення набуває те, що цифрові системи впливають не лише на зміст, уже обраний людиною для сприйняття, а й на *формування самого поля значущого*. Алгоритмічний відбір, ранжування, рекомендації, персоналізація та генерація контенту беруть участь у визначенні того, що стає видимим, привертає увагу, повторюється, співвідноситься з попереднім досвідом і входить до простору подальшого осмислення. Тому технологічне опосередкування починається ще до моменту свідомого вибору: воно здатне впливати на послідовність *значущість → увага → розрізнення → смислотворення → вибір*, через яку людина формує власне ставлення до культурної реальності.

За таких умов проблема авторства в культурі набуває нового виміру. Питання про те, хто створив певний текст, образ, музичний твір або інший культурний продукт, залишається

важливим, однак уже не вичерпує проблеми. Не менш принциповим стає питання про те, *хто і яким чином бере участь у формуванні поля значущого, в якому людина спрямовує увагу, розрізняє, формує смисли та здійснює культурний вибір*. Відповідно, ризик втрати суб'єктності пов'язаний не лише з делегуванням штучному інтелекту створення культурного продукту або прийняття остаточного рішення, а й із поступовим заміщенням тих когнітивних і смислових актів, завдяки яким людина залишається автором власного ставлення до світу.

Це актуалізує необхідність визначення меж і критеріїв такої цифрової трансформації культури, за якої технологічне розширення людських можливостей не перетворюється на їх функціональне заміщення. Таким критерієм у дослідженні виступає **принцип людиномірності**, що передбачає співвіднесення технологічних можливостей із розвитком людини як суб'єкта розрізнення, смислотворення, творчості, вибору та відповідальної дії. У цій перспективі центральною проблемою стає збереження і відтворення **гуманістичної суб'єктності** людини в культурі епохи генеративного штучного інтелекту – не через відмову від технологічного опосередкування, а через формування такого способу взаємодії з ним, за якого штучний інтелект розширює простір людського пізнання і творчості, не перебираючи на себе авторство людського становлення.

Метою статті є філософсько-методологічне осмислення трансформації культури в умовах цифровізації та генеративного штучного інтелекту, виявлення ролі технологічного опосередкування у формуванні поля значущого та обґрунтування принципу людиномірності як критерію збереження і відтворення гуманістичної суб'єктності людини у процесах уваги, розрізнення, смислотворення, культурного вибору і творчості.

Методологічну основу дослідження становлять метакласичний і метаантропологічний підходи, принцип людиномірності, феноменологічний, тезаурусний та концептуально-аналітичний методи. Метакласичний підхід використано для осмислення взаємодії людини, культури й генеративного штучного інтелекту в умовах відкритої та технологічно опосередкованої реальності; метаантропологічний – для дослідження трансформацій людини як суб'єкта культури; феноменологічний – для аналізу взаємозв'язку значущості, уваги та переживаної реальності; тезаурусний – для розкриття культурно-смислових координат розрізнення й орієнтації людини. **Принцип людиномірності** застосовано як критерій розмежування технологічного розширення людських можливостей та їх функціонального заміщення.

Аналіз наукових досліджень. Сучасне осмислення трансформації культури під впливом цифровізації та штучного інтелекту розгортається на перетині цифрового гуманізму, філософії штучного інтелекту, досліджень людської агентності, творчості та авторства. Е. Прем розглядає цифровий гуманізм як міждисциплінарний підхід, спрямований на співвіднесення технологічного розвитку з людською гідністю, автономією та гуманістичними цінностями [1]. У філософському дослідженні Н. Хамітова, Л. Шашкової, С. Крилової, О. Щербини та Ю. Малишеної проблема штучного інтелекту розкривається через співвідношення антропоцентризму і машинного мислення, свідомості, суб'єктності та можливого статусу штучного інтелекту як Іншого у взаємодії з людиною [2]. Ці підходи дозволяють перейти від інструментального розуміння цифрових технологій до аналізу трансформацій самої людини та умов збереження її суб'єктності.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із впливом генеративного штучного інтелекту на культуру, творчість та авторство. Д. Спеннеманн аналізує його вплив на культурну спадщину, людську агентність та авторство [3]. Е. Чжоу і Д. Лі на емпіричному матеріалі цифрового мистецтва показують суперечливий вплив генеративного штучного інтелекту на продуктивність і новизну людської творчості [4]. П. Формоза та співавтори досліджують, як використання генеративного штучного інтелекту у творчому процесі змінює сприйняття авторства, творчого внеску та відповідальності [5], а К. Медейрос та співавтори розглядають проблему людино-машинної співтворчості та її впливу на креативність людини [6]. Таким

чином, проблема поступово зміщується від питання про здатність штучного інтелекту генерувати культурний продукт до питання про *розподіл агентності, творчості й авторства між людиною та технологічною системою*.

Важливим напрямом є також дослідження впливу цифрового середовища на автономію, увагу та простір людського вибору. У працях, присвячених рекомендаційним системам, аналізується їх здатність опосередковувати інформаційне середовище, впливати на автономію та умови прийняття рішень [7]. Е. Хаміді розкриває культурно-філософський вимір алгоритмічних рекомендацій та необхідність урахування культурного контексту їх функціонування [8]. Дослідження цифрового гуманізму та людиноцентричного штучного інтелекту, своєю чергою, актуалізують проблему меж технологічного опосередкування і необхідність збереження людського самовизначення в цифровому середовищі [9; 10].

Попри значний доробок у дослідженні цифрового гуманізму, людської автономії, творчості та авторства, недостатньо концептуалізованим залишається *рівень, що передує свідомому вибору*, – *формування поля значущого*, у межах якого певні явища потрапляють до уваги людини, розрізняються, осмислюються та набувають культурного значення. В умовах генеративного штучного інтелекту це дозволяє поставити проблему авторства ширше: не лише *хто створює культурний продукт*, а й *хто бере участь у формуванні того, що стає для людини значущим*. Саме ця теоретична лакуна зумовлює необхідність дослідження взаємозв'язку *культурного середовища → значущості → уваги → розрізнення → смислотворення → вибору* та визначення людиномірних умов збереження гуманістичної суб'єктності в цифровій культурі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів

1. Культура як середовище формування значущого

Культура традиційно постає як створений і відтворюваний людиною простір смислів, цінностей, символів, норм, знань і практик, через які здійснюється її взаємодія зі світом та іншими людьми. Проте для розуміння трансформацій культури в умовах цифровізації важливо звернути увагу ще на одну її функцію: культура не лише зберігає і передає вже сформовані смисли, а й бере участь у *формуванні поля значущого*, у межах якого людина сприймає, розрізняє та осмислює реальність. Із практично необмеженої множини явищ, подій, повідомлень, образів і можливостей лише частина набуває для неї актуальності, привертає увагу та входить до простору подальшого осмислення. Те, що людина помічає, чому надає значення і що залишає поза увагою, формується не ізольованою свідомістю, а в певному культурному середовищі.

У цьому контексті доцільно розрізнати *інформацію, значущість, увагу і смисл*. Інформаційна доступність певного змісту ще не означає його значущості для людини; значущість, своєю чергою, не тотожна увазі, хоча здатна спрямовувати її; привернення уваги також саме по собі не створює смислу. Смысл виникає у процесі співвіднесення сприйнятого з досвідом людини, її цінностями, світоглядними координатами, самоідентифікацією та горизонтом можливого. Тому *інформація ≠ значущість ≠ увага ≠ смисл*, хоча ці феномени утворюють взаємопов'язану процесуальну послідовність. Саме культура значною мірою задає символічні та ціннісні координати, в яких певне явище може бути розпізнане як важливе, другорядне, бажане, загрозливе, прекрасне, неприйнятне або таке, що потребує осмислення.

Формування значущого при цьому не слід розуміти як односторонню культурну детермінацію людини. Культура пропонує успадковані способи бачення і розрізнення світу, проте людина здатна не лише засвоювати їх, а й переосмислювати, заперечувати, трансформувати та створювати нові. Саме в цій взаємодії виявляється її суб'єктність: людина не просто реагує на те, що вже визначене культурою як значуще, а здатна поставити під питання самі підстави значущості – запитати, *чому це привертає мою увагу, чому я надаю*

цьому значення, якими цінностями та уявленнями зумовлене моє ставлення і чи приймаю я їх як власні. Отже, культура одночасно є середовищем формування людини та простором її самовизначення.

Це дозволяє представити становлення культурно опосередкованої суб'єктності як процесуальний зв'язок: *культурне середовище → формування значущого → увага → розрізнення → смислотворення → вибір → дія*. Запропонована послідовність не означає жорсткої лінійної причинності: її компоненти взаємодіють, утворюють зворотні зв'язки та можуть змінювати один одного. Здійснений вибір і дія стають досвідом, який здатний змінювати світоглядні координати людини, її систему значущостей і подальшу спрямованість уваги. Тому йдеться радше про динамічний цикл, у якому культура впливає на становлення суб'єкта, а суб'єкт власною діяльністю бере участь у відтворенні та перетворенні культури.

Особливе місце в цьому процесі належить *увазі*. Вона виступає своєрідною межею між потенційно доступним культурним різноманіттям і тим фрагментом реальності, який актуально входить до простору людського сприйняття та осмислення. Однак для проблеми суб'єктності принципово важливо досліджувати не лише те, *на що* спрямована увага, а й те, *як формується значущість, що передує її спрямуванню*. Якщо поле значущого формується переважно поза рефлексивною участю людини, то її подальший вибір може залишатися формально вільним, але здійснюватися вже всередині попередньо сконфігурованого простору альтернатив. Тому *суверенітет уваги* передбачає не абсолютну незалежність від культурних впливів, що принципово неможливо, а здатність людини усвідомлювати їх, розрізняти способи формування власної уваги та повертатися до підстав того, що набуває для неї значущості.

У такій перспективі гуманістична суб'єктність виявляється не у відокремленні людини від культури, а в її здатності залишатися *автором власного ставлення до культурно представленої реальності*. Людина отримує від культури мову, символи, знання, цінності й способи інтерпретації, але суб'єктність здійснюється тоді, коли вона здатна розрізняти їх, співвідносити з власним досвідом і цінностями, формувати смисли та відповідально обирати спосіб дії. Отже, питання про формування значущого безпосередньо пов'язане з питанням про авторство людського становлення: *хто або що бере участь у визначенні того, що людина помічає, визнає важливим, осмислює і зрештою обирає*.

Саме тут цифровізація створює якісно нову ситуацію. Якщо культура завжди опосередковувала поле значущого через мову, традицію, освіту, мистецтво, медіа та соціальні практики, то цифрове середовище додає до цього процесу *алгоритмічне й генеративне технологічне опосередкування*. Відбір, ранжування, персоналізація, рекомендація та генерація культурного змісту дедалі частіше здійснюються за участю цифрових систем. Тому наступним кроком стає дослідження переходу *від цифрового доступу до культури – до технологічної участі у формуванні поля значущого*, що безпосередньо стосується умов збереження гуманістичної суб'єктності людини.

2. Цифрове опосередкування культури: від доступу до інформації до формування поля значущого

Цифровізація істотно змінює характер культурного опосередкування. На ранніх етапах розвитку цифрового середовища його трансформаційний потенціал пов'язувався передусім із розширенням доступу до інформації та культурного змісту: оцифруванням текстів, зображень і культурної спадщини, розвитком електронних бібліотек, пошукових систем, соціальних мереж і цифрових платформ. Проте збільшення обсягів доступної інформації закономірно породило нову проблему – необхідність її відбору, структурування та ранжування. Унаслідок цього цифрові системи поступово перейшли від функції забезпечення доступу до функції *організації доступного*, визначаючи порядок представлення інформації, її видимість, повторюваність та відповідність прогнозованим інтересам користувача.

Особливого значення в цьому процесі набувають рекомендаційні системи. Вони не просто допомагають людині орієнтуватися у надлишковому інформаційному середовищі, а здійснюють попередній відбір можливостей, з якими вона зустрічається. С. Бонікальці, М. Де Каро та Б. Джованоло, аналізуючи етичний вимір рекомендаційних систем, пов'язують їх функціонування з проблемою людської автономії [9]. Е. Хаміді показує, що дослідження алгоритмічних рекомендацій потребує врахування культурного і філософського контексту, оскільки алгоритмічно організоване інформаційне середовище не є культурно нейтральним [10]. Це дозволяє розглядати рекомендаційні механізми не лише як технічні засоби оптимізації пошуку, а як новий рівень посередництва між людиною та культурною реальністю.

Проблема впливу цифрових технологій на простір людського вибору розглядалася авторами й у попередніх дослідженнях. У спільній роботі О. Стовпця, Є. Борінштейна, І. Єршової-Бабенко, Д. Козобродової, Г. Маді та О. Гончарової показано амбівалентність цифровізації: цифрові технології, з одного боку, розширюють можливості людини, а з іншого – створюють ризики маніпуляції свідомістю, алгоритмічних упереджень та впливу на людський вибір і дії [11]. Автори також зазначають, що цифрові технології не є аксіологічно нейтральними, оскільки здатні відображати й певною мірою формувати культурні та суспільні цінності. У межах цього дослідження зазначена проблематика поглиблюється шляхом переходу від аналізу впливу цифрових технологій на вибір людини до *дослідження попереднього рівня – формування поля значущого*, у межах якого виникають умови для спрямування уваги, розрізнення та подальшого вибору.

При цьому важливо уникнути технологічного детермінізму. Алгоритмічна система сама по собі не визначає смисл, який людина надасть побаченому, і не позбавляє її автоматично здатності до вибору. Проте вона здатна змінювати конфігурацію поля потенційно значущого: підвищувати видимість одних явищ і зменшувати видимість інших, встановлювати послідовність їх появи, повторювати певний зміст, формувати асоціативне сусідство повідомлень та пропонувати альтернативи. Отже, необхідно розрізняти *формування поля значущого і детермінацію смислу*. Перше означає технологічно опосередковану зміну простору, в якому людина зустрічається з потенційно значущим; друге означало б визначення технологічною системою самого людського смислу. Таке ототожнення було б неправомірним, оскільки смислотворення передбачає співвіднесення сприйнятого з досвідом, цінностями, самоідентифікацією та світоглядним тезаурусом людини.

Саме тому *цифрове опосередкування суб'єктності починається не в момент вибору, а раніше – на рівні формування поля значущого*. До того як людина здійснює свідомий вибір, має виникнути простір того, між чим вона взагалі може розрізняти і вибирати. У цифровому середовищі цей простір уже не формується виключно безпосереднім життєвим досвідом, культурною традицією, міжособистісною комунікацією або свідомим інформаційним пошуком. До його конфігурації долучаються цифрові платформи та алгоритмічні системи, які здійснюють відбір і ранжування культурного змісту. Отже, формально збережена свобода остаточного вибору ще не гарантує повноти суб'єктності, якщо людина не усвідомлює, як сформувався сам горизонт доступних їй альтернатив і чому певні з них набули підвищеної значущості.

У цьому контексті увага постає одним із ключових ресурсів цифрової культури. За умов інформаційного надлишку боротьба розгортається вже не стільки за можливість передати інформацію, скільки за можливість зробити її помітною. Проте для аналізу гуманістичної суб'єктності недостатньо обмежитися поняттям «економіки уваги». Важливо досліджувати попередній рівень – *формування значущості (salience)*, завдяки якій певний об'єкт, повідомлення або можливість виокремлюються із загального інформаційного потоку і набувають пріоритету для подальшої когнітивної обробки. Значущість не зводиться до зовнішньої яскравості або частоти появи інформації: вона виникає у взаємодії характеристик

середовища зі станом людини, її потребами, попереднім досвідом, цінностями та актуальними цілями. Тому технологічна система може впливати на умови виникнення значущості, але не може бути визнана її єдиним джерелом.

Звідси випливає принципове для дослідження розрізнення: *керування інформаційним потоком не тотожне керуванню людиною, але здатне змінювати умови, в яких здійснюються її увага, розрізнення та вибір*. Саме на цьому рівні виникає проблема суверенітету уваги. Його не слід розуміти як повну незалежність людини від зовнішнього інформаційного впливу. Йдеться про здатність розпізнавати способи організації власного інформаційного середовища, змінювати режими взаємодії з ним, переводити увагу з автоматичного реагування у рефлексивний режим та повертатися до питання про підстави власної значущості: *чому саме це стало для мене важливим?* Такий перехід від спрямованої уваги до усвідомлення способів її спрямування створює передумову для метакогнітивного повернення людини до авторства власного розрізнення і вибору.

Поява генеративного штучного інтелекту поглиблює цю трансформацію. Якщо рекомендаційні алгоритми переважно здійснюють відбір і ранжування вже наявного культурного змісту, то генеративні системи здатні *створювати новий зміст безпосередньо у процесі взаємодії з людиною* – пропонувати формулювання, образи, інтерпретації, аргументи, асоціації та можливі варіанти продовження думки. Отже, технологічне опосередкування переходить від організації доступного культурного поля до участі у його оперативному конструюванні. Саме цей перехід – *від алгоритмічного відбору до генеративної участі у формуванні можливого* – ставить наступне питання: де проходить межа між технологічним розширенням людського смислотворення та поступовим заміщенням тих когнітивних і творчих актів, через які людина здійснює себе як суб'єкт культури?

3. Генеративний штучний інтелект: від культурного посередника до співучасника смислотворення

Поширення генеративного штучного інтелекту означає новий етап цифрового опосередкування культури. Якщо пошукові та рекомендаційні системи переважно здійснюють відбір, ранжування й персоналізацію вже наявного змісту, то генеративні системи здатні безпосередньо у процесі взаємодії з людиною створювати нові конфігурації текстів, образів, ідей, аргументів, інтерпретацій та можливих альтернатив. Унаслідок цього штучний інтелект входить не лише у простір доступу до культури, а й у сам процес виробництва культурного змісту. Д. Спеннеманн пов'язує цей процес із трансформацією людської агентності та способів взаємодії з культурною спадщиною [5], а Е. Чжоу і Д. Лі показують, що використання генеративного штучного інтелекту вже впливає на продуктивність і характер творчої діяльності людини [6].

Проте здатність технологічної системи генерувати культурний зміст потребує розрізнення *генерації* та *смислотворення*. Генеративний штучний інтелект здатний створювати синтаксично, семантично та стилістично складні результати, комбінувати концепти, пропонувати інтерпретації й розгортати альтернативні версії можливого. Однак із самого факту продуктивної генерації не випливає тотожність між створенням змісту та **авторством смислу**. Смысл для людини виникає не лише в результаті інформаційного комбінування, а через співвіднесення нового змісту з її досвідом, самоідентифікацією, цінностями, станом, світоглядним тезаурусом, життєвими цілями та відповідальністю за подальший вибір. Тому принциповим для дослідження є розрізнення: *генерація культурного змісту $\neq$ авторство смислу*.

Саме проблема авторства стає однією з центральних у сучасних дослідженнях генеративного штучного інтелекту. П. Формоза та співавтори показують, що залучення генеративної системи до творчого процесу змінює сприйняття авторства, творчого внеску, відповідальності та необхідності розкриття використання штучного інтелекту [7]. К. Медейрос та співавтори розглядають людино-машинну співтворчість через питання про те,

чи сприяє взаємодія з генеративним штучним інтелектом розвитку людської креативності [8]. Ці дослідження дозволяють поставити ширше філософське питання: якщо культурний продукт дедалі частіше виникає в результаті взаємодії людини і генеративної системи, то авторство вже не може визначатися виключно фактом безпосереднього створення окремих елементів цього продукту.

У запропонованій перспективі проблема авторства переноситься з рівня результату на *рівень становлення смислу*. Важливим стає питання: *хто є автором не лише культурного продукту, а й розрізнення того, що для людини є значущим, осмисленим і гідним вибору?* Генеративний штучний інтелект може запропонувати десятки можливих інтерпретацій, аргументів, образів або сценаріїв, проте саме людина має розрізнити їхню значущість, співвіднести з власними ціннісно-смысловими координатами, прийняти або відхилити запропоноване та визначити, що саме стане частиною її позиції і подальшої дії. Отже, збільшення кількості генерованих можливостей саме по собі ще не означає розширення суб'єктності: воно стає таким лише тоді, коли супроводжується розвитком здатності людини до розрізнення та відповідального вибору.

Це дозволяє розглядати взаємодію людини і генеративного штучного інтелекту як форму *когнітивної та культурної ко-агентності*, в якій окремі операції можуть розподілятися між людиною і технологічною системою, проте такий розподіл не означає автоматичного розподілу суб'єктності. Генеративній системі можуть делегуватися пошук і структурування інформації, побудова варіантів, мовне оформлення, порівняння альтернатив, моделювання сценаріїв та інші когнітивні операції. Принципова межа виникає тоді, коли разом із виконанням операцій людина фактично делегує системі *розрізнення значущого, ціннісну оцінку, формування власної позиції та остаточний вибір*. У такому випадку технологічне розширення може поступово перетворюватися на функціональне заміщення тих актів, через які відтворюється людська суб'єктність.

Для позначення зворотного процесу доцільно використати поняття *метакогнітивного повернення* – свідомого повернення людини від технологічно розширеного виконання когнітивних операцій до рефлексії над підставами власного судження, значущості, оцінювання та вибору. Йдеться не про необхідність відмовитися від делегування окремих операцій і виконувати самостійно все, що здатна здійснити технологічна система. Така вимога суперечила б самій логіці розвитку людських засобів пізнання. Метакогнітивне повернення означає інше: після отримання технологічно сформованих відповідей, альтернатив або інтерпретацій людина повертається до питання *«чому я це приймаю?»*, розрізняє власну позицію і запропонований системою варіант, співвідносить його зі своїми цінностями та бере на себе відповідальність за остаточне судження і дію.

Таким чином, генеративний штучний інтелект може бути визначений як *співучасник процесу смислотворення*, якщо під співучастю розуміти його функціональну включеність у породження, розгортання і зіставлення можливих смыслових конфігурацій, а не автоматичне визнання за ним людського способу переживання смислу або статусу суб'єкта. Такий підхід узгоджується з необхідністю розрізняти функціональні можливості штучного інтелекту, його агентність та суб'єктність, на що звертають увагу Н. Хамітов та співавтори [2–4]. Генеративний штучний інтелект може розширювати простір можливого, але *авторство людського становлення зберігається лише тоді, коли людина не делегує йому остаточне розрізнення значущого, смыслове самовизначення та відповідальний вибір*. Саме ця межа переводить проблему від питання про технологічні можливості до питання про *людиномірність цифрової культури*.

4. Від суверенітету уваги до гуманістичної суб'єктності: принцип людиномірності цифрової культури

Поглиблення цифрового опосередкування культури актуалізує питання не лише про доступ людини до інформації або свободу остаточного вибору, а й про її здатність зберігати

суверенітет уваги. В умовах інформаційного надлишку, персоналізації та генеративного виробництва змісту увага стає тією ланкою, через яку сформоване цифровим середовищем поле потенційно значущого переходить у простір актуального людського досвіду. Суверенітет уваги при цьому означає не ізоляцію від зовнішніх впливів і не повний свідомий контроль над кожним актом сприйняття, а здатність людини розпізнавати спрямованість власної уваги, змінювати її, утримувати відповідно до власних цілей та повертатися до питання про те, **чому саме певний зміст набув для неї значущості**.

Тому суверенітет уваги безпосередньо пов'язаний із здатністю до **розрізнення**. Людина як суб'єкт не лише сприймає запропонований їй зміст, а співвідносить його зі своїм досвідом, світоглядним тезаурусом, цінностями та образом бажаного майбутнього. Розрізнення створює можливість відділити інформаційну помітність від особистісної значущості, технологічно запропоновану інтерпретацію – від власного судження, множинність згенерованих альтернатив – від відповідального вибору між ними. У цьому сенсі проблема цифрової культури полягає не в самому факті технологічного впливу на увагу, а в тому, *чи зберігає людина можливість рефлексивно повертатися до підстав власного сприйняття, судження і вибору*.

Звідси постає необхідність критерію, який дозволив би розрізняти технологічне розширення людських можливостей та їх функціональне заміщення. Таким критерієм пропонується **принцип людиномірності**. Людиномірність цифрової культури не може бути зведена лише до зручності технології, її функціональної ефективності, безпечності або навіть формального декларування людиноцентричності. *Людиномірною є така організація взаємодії людини і технології, яка не зменшує, а розширює здатність людини розрізняти, осмислювати, творити, здійснювати відповідальний вибір і залишатися автором власного становлення*. Отже, мірою технологічного розвитку стає не тільки обсяг нових можливостей, які отримує людина, а й характер змін самої людини в процесі їх використання.

Такий підхід продовжує розроблену в попередніх дослідженнях аксіологічну перспективу осмислення технологічного розвитку. У праці О. Стовпця, Є. Борінштейна, Г. Маді, П. Козленка та О. Гончарової, присвяченій філософським межах освоєння космосу, технологічний прогрес розглядається у взаємозв'язку з цінностями, етичними обмеженнями, людськими потребами та межами пізнання [12]. У контексті цифрової культури цей аксіологічний принцип набуває антропологічного продовження: оцінювання технології потребує врахування не лише того, які можливості вона відкриває, а й того, яким чином її використання змінює здатність самої людини до розрізнення, смислотворення, творчості та відповідального самовизначення.

Саме тут проходить принципова межа між *когнітивним розширенням і когнітивним заміщенням*. Якщо генеративний штучний інтелект допомагає людині побачити більше альтернатив, зіставити різні позиції, виявити суперечності, сформулювати нові питання, перевірити власні припущення та розширити горизонт можливого, технологічне опосередкування може сприяти розвитку її суб'єктності. Якщо ж системі послідовно делегуються не тільки операції пошуку, структурування або генерації варіантів, а й визначення значущого, оцінювання, смислової інтерпретація та остаточний вибір, виникає протилежна тенденція – функціональне заміщення тих здібностей, через здійснення яких людина відтворює себе як суб'єкта. Таким чином, одна й та сама технологічна можливість може мати різні антропологічні наслідки залежно від способу її включення у людську діяльність.

Це дозволяє конкретизувати процес становлення гуманістичної суб'єктності в цифровій культурі через послідовність: *формування значущого → суверенітет уваги → розрізнення → авторство смислів → відповідальний вибір → гуманістична суб'єктність*. Її елементи утворюють не механічний ланцюг, а взаємопов'язаний процес. Суверенітет уваги створює умови для розрізнення; розрізнення – для осмисленого співвіднесення альтернатив;

смыслотворення – для формування власної позиції; відповідальний вибір переводить цю позицію у площину дії. Водночас досвід здійсненої дії повертається до людини, змінюючи її самоідентифікацію, тезаурус, систему значущостей і подальші способи взаємодії з культурною реальністю.

У цій перспективі **гуманістична суб'єктність** може бути визначена як процесуально відтворювана здатність людини до самовизначення, смислової навігації, відповідального вибору та авторства власного становлення. Її гуманістичний характер полягає не лише у збереженні автономії окремого індивіда, а й у такому способі самоздійснення, який визнає суб'єктність Іншого та не перетворює іншу людину на функцію, ресурс або засіб. Саме тому принцип людиномірності стосується не тільки індивідуальної взаємодії з технологією: він визначає культурний критерій того, яким чином технологічний розвиток співвідноситься з можливостями людського самовизначення, співтворчості та відповідальності.

Генеративний штучний інтелект за такого підходу постає *не суб'єктом замість людини і не лише зовнішнім інструментом, а технологічно опосередкованим середовищем, здатним за певних умов розширювати простір людського розрізнення, пізнання та смысловотворення*. Визначальною стає не сама наявність технології, а спосіб взаємодії з нею. Принцип людиномірності дозволяє змістити питання з «що здатний робити штучний інтелект?» до більш фундаментального – **«якою стає людина у взаємодії з ним?»**. Саме здатність зберігати суверенітет уваги, авторство смислів, відповідальність за вибір і відкритість до Іншого визначає межу, за якою цифрове розширення можливостей людини або сприяє відтворенню гуманістичної суб'єктності, або починає її функціонально заміщувати.

Таким чином, людиномірність цифрової культури визначається не ступенем її технологічної насиченості, а тим, *чи створює вона умови для становлення людини як суб'єкта*. У цьому полягає можливість переходу від культури технологічної адаптації до культури усвідомленої взаємодії, в якій людина не лише користується створеними нею інтелектуальними системами, а зберігає здатність визначати міру їх входження у власне пізнання, творчість і життя. Тому збереження гуманістичної суб'єктності в епоху генеративного штучного інтелекту означає не захист людини від технологічного розвитку, а збереження і розвиток її здатності залишатися автором власного становлення в технологічно опосередкованій культурі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у філософській концептуалізації цифрової трансформації культури не лише як зміни способів створення, поширення та споживання культурного змісту, а як *трансформації умов формування поля значущого*, що передуює спрямуванню уваги, розрізненню, смысловотворенню та вибору людини. Запропоновано процесуальну модель «культурне середовище → формування значущого → увага → розрізнення → смысловотворення → вибір → дія», яка дозволяє виявити рівень технологічного опосередкування суб'єктності, що виникає ще до здійснення свідомого вибору.

Поглиблено проблему авторства в цифровій культурі шляхом переходу від питання про авторство культурного продукту до проблеми *авторства значущості, смислу та культурного вибору*. Обґрунтовано розрізнення *генерації культурного змісту та авторства смислу*: функціональна участь генеративного штучного інтелекту у створенні текстів, образів, інтерпретацій і можливих альтернатив сама по собі не означає перенесення на нього авторства людського смысловотворення. Запропоновано поняття **метакогнітивного повернення** для позначення відновлення людиною рефлексивного контролю над підставами власного розрізнення, оцінювання, смысловотворення та вибору після делегування технологічній системі окремих когнітивних операцій.

Подальшого розвитку набув **принцип людиномірності** як критерій розрізнення технологічного розширення та функціонального заміщення людських можливостей. Людиномірність цифрової культури визначається через її здатність створювати умови для

збереження і розвитку суверенітету уваги, розрізнення, авторства смислів, творчості та відповідального вибору. Відповідно конкретизовано процес становлення гуманістичної суб'єктності в цифровій культурі: *формування значущого → суверенітет уваги → розрізнення → авторство смислів → відповідальний вибір → гуманістична суб'єктність*.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що цифровізація та розвиток генеративного штучного інтелекту трансформують не лише способи створення і поширення культурного змісту, а й умови, за яких певні явища стають для людини помітними, значущими та доступними для подальшого осмислення. Тому цифрове опосередкування суб'єктності починається раніше за момент свідомого вибору – на рівні формування поля значущого, яке спрямовує увагу та конфігурує простір подальшого розрізнення.

Встановлено, що технологічна участь у формуванні поля значущого не є тотожною детермінації людського смислу. Генеративний штучний інтелект здатний розширювати простір можливого, створювати альтернативи та брати функціональну участь у процесах культурного смислотворення, проте генерація культурного змісту не тотожна авторству смислу. Визначальним для збереження суб'єктності є те, чи залишається за людиною здатність розрізняти значуще, співвідносити запропоновані можливості з власними цінностями, формувати смисли, здійснювати відповідальний вибір і бути автором власного становлення.

Обґрунтовано, що критерієм гуманістичної спрямованості цифрової трансформації культури може виступати **принцип людиномірності**. За цим критерієм технологічний розвиток оцінюється не лише за розширенням функціональних можливостей, а й за характером трансформації самої людини у взаємодії з технологіями. Генеративний штучний інтелект у такій перспективі може поставати середовищем розвитку людського пізнання, творчості та смислотворення за умови, що технологічне розширення супроводжується збереженням *суверенітету уваги, авторства смислів і відповідальності за вибір*.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з осмисленням механізмів формування значущого у взаємодії людини з генеративним штучним інтелектом, розвитком практик метакогнітивного повернення та дослідженням переходу від індивідуального суверенітету уваги до *суспільних форм смислотворення і гуманістичної суб'єктності в цифровій культурі*.

Конфлікт інтересів: автор декларує, що не має конфлікту інтересів, зокрема фінансового, особистого, авторського чи будь-якого іншого характеру, який міг би вплинути на дослідження, а також на результати, опубліковані в цій статті

Фінансування: дослідження проводилося без фінансової підтримки

Доступність даних: усі дані доступні в основному тексті рукопису

Використання засобів штучного інтелекту: під час підготовки рукопису використовувався інструмент ChatGPT (OpenAI) для граматичної та стилістичної перевірки тексту. Усі фрагменти, опрацьовані за його допомогою, були перевірені й відредаговані автором. ШІ не використовувався для генерації тексту, формування наукових положень, отримання результатів або формулювання висновків. Наукові положення, результати та висновки є власним інтелектуальним внеском автора

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Prem, E. "Principles of digital humanism: A critical post-humanist view". *Journal of Responsible Technology*. 2024; 17: 100075. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2024.100075>.
2. Khamitov, N., Shashkova, L., Krylova, S., Shcherbyna, O. & Malyshena Y. "Philosophy of Artificial Intelligence: Anthropocentrism vs. machine thinking". *Synesis*. 2025; 17 (3): 116–140.
3. Хамітов, Н. В. «Взаємодія людини і штучного інтелекту: методологія осмислення викликів і перспектив». *Вісник Національної академії наук України*. 2026; 7: 13–24. DOI: <https://doi.org/10.15407/vsn2026.07.013>.
4. Хамітов, Н. В. та Крилова, С. А. «Сильний штучний інтелект: необхідність і можливість олюднення (підхід метаантропології)». *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2026; 58 (3–4). DOI: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.58\(3-4\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.58(3-4)-1).

5. Spennemann, D. H. R. “Generative Artificial Intelligence, human agency and the future of cultural heritage”. *Heritage*. 2024; 7 (7): 3597–3609. DOI: <https://doi.org/10.3390/heritage7070170>.
6. Zhou, E. & Lee, D. “Generative artificial intelligence, human creativity, and art”. *PNAS Nexus*. 2024; 3 (3): e052. DOI: <https://doi.org/10.1093/pnasnexus/pgae052>.
7. Formosa, P., Bankins, S., Matulionyte, R. & Ghasemi, O. “Can ChatGPT be an author? Generative AI creative writing assistance and perceptions of authorship, creatorship, responsibility, and disclosure”. *AI & Society*. 2025; 40: 3405–3417. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00146-024-02081-0>.
8. Medeiros, K., Cropley, D. H., Marrone, R. L. & Reiter-Palmon, R. “Human-AI Co-Creativity: Does ChatGPT make us more creative?” *The Journal of Creative Behavior*. 2025; 59 (2): e70022. DOI: <https://doi.org/10.1002/jocb.70022>.
9. Bonicalzi, S., De Caro, M. & Giovanola, B. “Artificial Intelligence and Autonomy: On the ethical dimension of recommender systems”. *Topoi*. 2023; 42: 819–832. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11245-023-09922-5>.
10. Hamidy, E. “Why culture and philosophy matter for the studies of algorithmic recommender systems. An example from the time prior to the outbreak of the Russian–Ukrainian war in 2022”. *Human-Centric Intelligent Systems*. 2024; 4: 111–126. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44230-023-00053-z>.
11. Stovpets, O., Borinshtein, Y., Ershova-Babenko, I., Kozobrodova, D., Madi, H. & Honcharova, O. “Digital technologies and human rights: challenges and opportunities”. *Amazonia Investiga*. 2023; 12 (72): 22–35. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.72.12.2>.
12. Stovpets, O., Borinshtein, Y., Madi, H., Kozlenko, P. & Honcharova, O. “Philosophical frontiers of space exploration: pro et contra”. *Amazonia Investiga*. 2024; 13 (82): 124–138. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.82.10.10>.

Отримано 03.09.2026

Отримано після перегляду 05.10.2026

Прийнято 12.10.2026

DOI: <https://doi.org/10.15276/ict.03.2026.72>

UDC 130.2:004.8

Culture in the age of generative artificial intelligence: from the formation of significance to humanistic subjectivity

Olha Ye. Honcharova

ORCID: 0000-0003-1025-375X; safety371@gmail.com

State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”, 26 Staroportofrankivska St. Odesa, 65000, Ukraine

ABSTRACT

The article examines the transformation of culture under the conditions of digitalization and the development of generative artificial intelligence from the perspective of the problem of preserving and reproducing humanistic subjectivity. It is argued that the digital transformation of culture involves not only changes in the ways cultural content is created, preserved, disseminated, and consumed. Digital systems are becoming increasingly involved in the selection, ranking, structuring, and generation of information and, therefore, are capable of mediating the formation of the **field of significance** that precedes the direction of attention, distinction, meaning-making, and human choice. The aim of the study is to provide a philosophical and methodological understanding of culture as an environment for the formation of significance and to identify the conditions under which human interaction with generative artificial intelligence contributes to the development, rather than the functional substitution, of humanistic subjectivity. The interrelation “*cultural environment – formation of significance – attention – distinction – meaning-making – choice – action*” is proposed as a procession sequence through which culturally mediated reality becomes involved in the formation of subjectivity. It is shown that, in the digital environment, technological mediation occurs even before the moment of conscious choice, since

algorithmic and generative systems can participate in determining what enters a person's field of attention and acquires significance for them. In this regard, the problem of authorship in culture expands: the crucial question concerns not only who creates a cultural product, but also who participates in shaping the field of significance within which a person distinguishes, makes sense of, and chooses. The **principle of human-dimensionality** is proposed as a criterion for the humanistic character of the digital transformation of culture, according to which technologies should expand the space for human distinction, creativity, and meaning-making rather than substitute for these capacities. It is argued that the preservation of humanistic subjectivity in the culture of the age of generative artificial intelligence depends on the human capacity to recognize the mechanisms through which significance is formed, to preserve the sovereignty of attention, the authorship of meanings, and responsibility for one's own choices. From this perspective, generative artificial intelligence can function as an environment for the cognitive and cultural expansion of human capacities, provided that human beings retain authorship of their own becoming.

Keywords: culture; digitalization; generative artificial intelligence; humanistic subjectivity; human-dimensionality; significance; attention; distinction; meaning-making; authorship of meanings

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Гончарова Ольга Євгенівна – кандидат технічних наук, доцент, докторантка Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65000, Україна.

Галузь досліджень: філософія цифровізації та штучного інтелекту; дослідження гуманістичної суб'єктності людини і суспільства в умовах цифрової трансформації; філософсько-методологічне осмислення людиномірності як принципу технологічного розвитку; дослідження взаємодії людини і генеративного штучного інтелекту, проблем ко-агентності, авторства, відповідальності та смислотворення; метаантропологія цифровізації та метакласична раціональність; дослідження умов становлення гуманістичної цифрової цивілізації та відповідального авторства Майбутнього

Olha Ye. Honcharova - PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Doctoral Researcher at the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", 26, Staroportofrankivska St. Odesa, 65000, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1025-375X; safety371@gmail.com

Research Interests: philosophy of digitalization and artificial intelligence; humanistic subjectivity of individuals and society under conditions of digital transformation; philosophical and methodological conceptualization of human-dimensionality as a principle of technological development; human interaction with generative artificial intelligence, including problems of co-agency, authorship, responsibility, and meaning-making; meta-anthropology of digitalization and metaclassical rationality; conditions for the emergence of a humanistic digital civilization and responsible authorship of the Future